

ПОНЯТТЯ «ВОЦЕРКОВЛЕННЯ» В НАРОДНІЙ РЕЛІГІЙНОСТІ

Л.С. Тарасюк

*(аспірантка, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М.Т. Рильського НАН України)*

В статье раскрыто содержание понятия «воцерковление» и формы его бытования среди населения Славянского района Донецкой области. Основное внимание в работе акцентируется на особенностях религиозного мировоззрения, картины мира, поведения и взаимоотношений прихрамовой среды с окружением.

The article reveals the content the notion of “churching” and its from of existing among the population on the territory of the population on the territory of the town of Slovyansk areal of Donetsk region. The main attention is paid to the peculiarities of religious outlook and world view, as well as to the specificity of behavior and mutual relations between church peoples (members) and surrounding.

Православна культура українців набувала самобутніх рис упродовж багатьох століть. У період радянської влади релігійні явища не мали офіційного статусу і перебували під тиском комуністичної ідеології, що спричинило духовну кризу існуючої системи. Незалежна Україна обрала курс на відродження християнських традицій і повернення до православних коренів. Свідченням цього є процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, дослідженням яких займаються провідні науковці в цій галузі: В. Дяків, І. Ігнатенко, М. Красіков, Г. Бондаренко та інші. На жаль, феномен народної релігійності східних регіонів з ряду причин перебуває в нашій науці на початковій стадії. Запропонована стаття є першим етапом у дослідженнях воцерковленої субкультури. У перспективі – вивчення феномена від радянського періоду до наших днів, зокрема, дослідження побуту часів застою, бо саме тоді формувалися релігійні погляди православних сучасників, адже багато хто з них прийшов у віру і почав виховувати дітей у православному дусі.

Дана розвідка має на меті розкрити суть поняття «воцерковлення» в контексті народної набожності, в основі якої покладено систему заборон і табу. Стаття побудована на основі польового матеріалу, зібраного на території м. Слов'янська та Слов'янського району в 2012 р. Інформантами слугували люди віком від 28 до 65 років з середньою спеціальною та вищою освітою.

Знання людей про Бога, духовний світ, норми і канони православ'я набуваються людиною протягом усього її життя. Цей досвід може формуватися стихійно – знання, передані батьками, середовище спілкування, література, власний досвід або під керівництвом духовного наставника (йдеться про формування релігійної свідомості в стінах православного храму). У народі таких людей називають воцерковленими. Серед їх обов'язків: регулярне відвідування храму, участь у церковних таїнствах, дотримання релігійних канонів, паломництво до святих місць. Воцерковлення – це індивідуальний поступовий процес входження людини у віру, який триває все життя. Поза церквою та церковним життям він не можливий. Спільність воцерковлених людей нашого часу, за словами А. Тарабукіної, сформувалася «на початку ХХ століття в синодальну епоху. Створилася та церква, з якої вийшла релігійна філософія нового часу і її форми святості, які понад усе відповідають потребам сучасних віруючих» [1, 3].

У повному церковнослов'янському словнику подано таке визначення воцерковлення «...це обряд, що здійснюється над дитиною на сороковий день після народження...», коли мати приходила з дитиною до храму [2, 98]. Дії воцерковлення полягали в тому, що священик, взявши маля на руки, піднімав його хрестоподібно зі словами: «воцерковлюється раб або раба Божия (ім'я) во ім'я Отця і Сина і Святого Духа». Воцерковити – означало долучити людину до віри, ввести у Церкву.

Поняття «воцерковлена людина» відносно «віруючого» є вужчим і конкретнішим. Чисельність «воцерковлених людей» значно менша за чисельність віруючих. При зростанні кількості віруючих людей, відбувається збільшення числа воцерковлених. Як правило, це

люди «за 60», які перебувають у Церкві не більше 7-10 років. Протилежним процесом до воцерковлення є розцерковлення, що супроводжується виходом людини з церковної субкультури. Воно становить частину секуляризації суспільства, що веде до зменшення кількості вірян, зниженню рівня релігійного життя та відвідуваності культових споруд.

З погляду нецерковної людини, воцерковлення – це процес, коли людина робить певні зовнішні дії: вішає вдома ікони, починає на свята ходити до храму, дотримуватися постів. Згодом відбувається воцерковлення всіх сфер життя. Для більшості воцерковлення починається з хрещення, коли Церква освячує весь життєвий шлях людини. Сукупність віруючих, що відвідують один і той же храм, утворюють прихрамове середовище.

Дотримання культу в народній релігійності здійснюється через систему заборон і табу, що формувалась на основі досвіду попередніх поколінь та ґрунті спостережень за оточуючим світом. Одним із головних завдань є збереження православних традицій, виховання підростаючого покоління та, як виняток, обмежене спілкування з людьми, які можуть зашкодити наближенню до Бога.

Події, що відбуваються з церковною людиною утворюють тісний ланцюг причинно-наслідкових зв'язків: будь-яке покарання має дидактичний характер, з якого людина виносить певний життєвий урок. Сам шлях набуття праведності лежить через фізичне страждання та очищення, через спокутування вини. О.В. Белова у статті «Этиология греха: народная мораль в фольклорных легендах» указує: «згідно з народними віруваннями, покарання за гріх відбувається одразу і завжди носить конкретний фізичний характер» [3, 166]. Так інформантка пригадує випадок, який трапився з нею у дитинстві, коли вони з мамою прийшли до храму. «Моя мати ніколи не сумнівалася у святості обстановки, яка панує в церкві, та цього дня перед тим як прикладти мене до ікони, витерла носовою хустинкою лик Божої Матері, а потім нахилила мене поцілувати. Наступного дня все обличчя висипало прищами. Так мене і мою маму покарано за маловір'я» (Зап. від Яртимик М. 30 років, м. Новогродівка Донецької обл.).

Воцерковлена людина повинна жити «як Бог управить», тобто у традиційному православному світогляді позиція людини, яка є господарем свого життя, неприпустима. І значні, і маленькі події в житті віруючого відбуваються з Божої волі, а головне для неї – спасіння безсмертної душі.

Суттєво відрізняє світогляд воцерковленої людини ставлення до медицини, способів лікування та хвороб у цілому. Одну з основних причин відмови від щеплень серед воцерковлених людей становить страх перед кодуванням та занесенням речовин не природних для організму. Через таку поведінку досить часто виникає маргіналізація воцерковлених людей: дитину важко влаштувати у дитячий садок без картки щеплень, дорослуому отримати страховку. Але все це сприймається в середовищі віруючих як можливість постраждати за Христа, відчути на собі несправедливість суспільства, яке прямує до безодні.

Негативне ставлення простежується і до переливання крові, з якою людина може начебто взяти на себе частину гріхів донорів. Хвороби посилаються людині як випробування, котрі вона повинна долати через утвердження віри в Бога. Якщо людина в цьому житті робить щось не так, то через страждання Всешишній намагається наставити її на праведний шлях, дає змогу замислитись над вчинками і віправитись у майбутньому. Причину появи окремих захворювань віруючі сприймають як Боже покарання за гріхи та недотримання церковних канонів: той, хто рідко причащається, страждає від низького тиску. Як розповідає інформантка, прихожанка Слов'янського собору ім. Олександра Невського Наталя Пампуря, вона щонеділі ходила до церкви та причащалася рідко, через це погано себе почувала, втрачала свідомість. Люди, які йдуть зі служби раніше, без причини, особливо коли відкриті царські ворота, страждають розсіяністю та підвищеним тиском. Про них кажуть, що з церкви такі православні на свинях виїжджають (Зап. від О.Шведко 28 років, м. Слов'янськ). Людям, які в церкві розмовляють, Бог посилає скорботи. Зустрічаються і епізодичні покарання. Так, Л.І. Ситник зазначила, що коли вона молилася у Воскресенському храмі м. Слов'янська і побачила дівчину, що неправильно наносила на себе хресне знамення стоячи перед іконою Божої Матері, то в неї зайніялось волосся, коли та нахилилась поцілувати образ.

У воцерковлених людей досить високий рівень патріотизму та прагнення служити своєї державі. Серед них, як правило, не зустрічаються заробітчани, котрі могли б працювати за кордоном. Для цього є багато причин: по-перше, спілкування з людьми іншої віри, які можуть зашкодити духовній рівновазі віруючого; по-друге, відсутність священика, його порад, проповідей, можливість відвідувати церкву; по-третє, ризик стати частиною постіндустріального світу, страх перед глобалізацією.

Вороже ставляться православні до представників нетрадиційної орієнтації, закріпивши за ними назву «содоміти». У християнській пресі друкуються матеріали про виступи проти проведення гей-парадів у різних містах України та концертів артистів, які за релігійними нормами мають неприємний імідж.

Картина світу сучасної воцерковленої людини є містичною. За визначенням А.В. Тарабукіної, «в наші дні прихрамове середовище є окремою частиною суспільства, що складається з людей зі спільним менталітетом, життя яких повністю визначається життям православної церкви» [5, 21].

Для воцерковленої людини велике значення має спілкування з духовним отцем, який визначає життєвий шлях віруючого і несе відповідальність за духовне зростання свого чада. «У наш час наявність у віруючого духовного отця служить негласним пропуском у прихрамове середовище. А найпрямішим шляхом спасіння – бути духовним чадом старця» [1, 41].

Досить часто перед початком важливої справи (переїзд, пошуки нової роботи, шлюб, вступ до навчального закладу) православна людина просить благословення у священика чи духовного отця. Якщо духовний отець не дає благословення на починання якоїсь справи, то не слід її розпочинати. Прихожанка Свято-Воскресенського храму розповідає, що батюшка не дав благословення на видalenня аденоїдів її чотирічному сину. Згодом таке рішення підтвердилося авторитетним лікарем з області. Цей приклад є підтвердженням того, що свідомість релігійної людини – це «прокrustове ложе» налаштоване на сприйняття лише тієї інформації, яка відповідає нормам православ'я: кожному дається по його вірі і на все Божа воля, а інше – витісняється за його межі.

Серед воцерковлених людей міста Слов'янська існує своєрідне табу щодо купання у Вейсовому озері. Для пересічних громадян це популярний курорт відомий своїми лікувальними грязями та ропою не тільки у Слов'янському районі. На його березі знаходиться Свято-Воскресенський храм – чи не найдавніший у Донецькій області. За одним поясненням, купатися в озері не можна тому, що пляж розташовано навпроти іконостаса церкви. За іншим – озеро знаходиться на місці, де раніше була церква, яка разом з вівтарем пішла під воду.

Віруючі розповідають: кожну церкву з обох боків охороняють янголи, навіть якщо вже минуло багато часу і на цьому місці заасфальтована ділянка, вони все одно продовжують вартувати біля вівтаря, і триватиме це до кінця віку. Прихожанка Свято-Воскресенського храму З.Н. Алфьорова засвідчує, що коли під час богослужіння їй стало погано, і вона вийшла на вулицю подихати свіжим повітрям, на порозі в неї так запаморочилась голова, що вона на мить втратила свідомість і ледь не впала. Саме тоді їй відчула, що не впали з висоти їй допомогли янголи і тільки завдяки їм вона не завдала шкоди своєму здоров'ю. Як зазначено в книзі о. Вадима «Азбука православ'я», янголи – це безтілесні та бессмертні духи, які приймають на себе тілесний вид, коли Бог посилає їх до людей [6, 51]. До речі, саме слово «янгол» означає «віщун». Імена воцерковлених людей, як правило, дають на честь Янгола-охоронця, котрий невидимо охороняє людину протягом усього її життя.

Для воцерковленої людини відвідування храму є комплексом складних символічних дій, під час яких відбувається єднання з Богом. Навіть святі, зображені в церкві на іконах, під час богослужіння залишають свої обrazy і стоять поряд з віруючими. Тому людям, що запізнилися під час служби, не потрібно ходити по церкві цілувати ікони, підходити до аналоя, бо їх все одно там немає (Зап. від Н.Л. Зіновченко, 50 років, м. Слов'янськ).

На думку віруючих, людина вразлива перед «нечистим» особливо під час богослужіння. Коли вона вдома чи на роботі, лихий може її спокушати, але коли людина йде до церкви або знаходиться на богослужінні, то він взагалі не може знайти собі місця. Відволікає людину неприємними думками, під його впливом православний починає нудьгувати, розглядати

лампадки, стіни. Особливо він отримує задоволення, коли людина дивиться на ікону крізь себе. Одна з церковних притч містить розповідь про жінку, яка прийшла до священика скаржитись на свого чоловіка, бо той не прийшов до церкви. Але цей батюшка був розумним і уважним до своїх прихожан, і тому відповів їй, що хоч він і бачив її у храмі, але на богослужінні вона була відсутня, а ось чоловік хоч і залишився вдома та думками перебував з Господом, а це набагато важливіше (Записано від О.Шведко, 28 років, м. Слов'янськ).

Одним із засобів, через які воцерковлена людина може спілкуватись з потойбічним світом, є сновидіння. За їх допомогою віруючий відчуває на собі якесь чудо, долучається до провидіння. Таке відчуття – дуже важливий момент у житті кожного православного, є свідченням того, що Бог не байдужий до долі людини. Це своєрідний спосіб отримання інформації, підтримання зв'язку і збереження віри. Так, С. Скляренко із Хрестища пригадує сон, який наснівся їй на Спаса: «...Знахожуся я ніби на небі...Всюди багато світла... Я бачу людей, які стоять колонами. Одягнені вони кожен по-своєму, царі такі, якими їх зображені на іконах, священики в ризах. У всіх у них від одягу йде світло, таке яскраве. Серед них я помічаю себе, але мій одяг просто сірий, порівняно з ними я просто в рубищі з мішка. Потім я зустрічаюсь зі святою Єленою (це моя покровителька) і поглядом вона мені каже, що я не заслужила ще бути серед них, бо мое вірання дуже відрізняється від їхнього, вони так виглядають завдяки своїй праведності». Релігійні фантазії є складовою віри і цим терміном охоплено особисті переживання, ставлення, образи, уявні символи, що виникають у віруючої людини за умови активного її залучення до релігійних практик. Релігійні уявлення недиференційовані, розмиті, хаотичні та індивідуальні для кожного окремого індивіда (носія тієї чи іншої релігії). Вони є доволі суб'єктивними, і водночас особливо важливо для релігійності людини, аби вона уявила Бога в доволі чіткій і конкретній формі [7, 65-69].

Особливе ставлення воцерковлених людей мають до носіння хрестика. Для них це не прикраса, а символ віри в Бога. Знімати його не можна ні за яких обставин, або носити поверх одягу. Саме розп'яття, за висловлюваннями віруючих, повинно бути традиційним. На думку воцерковлених людей, не можна продавати чи закладати речі, освячені на вівтарі. Якщо це відбудеться, людину переслідують невдачі. Християнин впадає в гріх, обмінюючи їх на матеріальні статки. Серед таких речей можуть бути обручки, ланцюжки, але особливе покарання посилається тому, хто обмінює хрестик чи іконку.

Воцерковлена людина відрізняється від невоцерковленої і зовнішньо, і внутрішньо. В сучасному житті такі групи неоднакові у стосунках між собою, ставленням до оточуючих, розв'язанням життєвих проблем – все це пропускається через призму релігійних традицій. Вони перебувають у стані постійного есхатологічного очікування, а їх поведінка корегується системою табу і заборон. Картина світу воцерковленої людини поєднує в собі минуле і майбутнє, реальне і містичне, буденне і надприродне. Як свідчить більшість дослідників, тенденція до маргіналізації воцерковлених людей у майбутньому буде поглиблюватися.

1. Тарабукина А. Фольклор и культура прицерковного круга: Автореф. канд. филол. наук. – СПб., 2000.
2. Дьяченко Г. Полный церковнославянский словарь. Отчий дом. – М., 2004.
3. Белова О. Этиология греха: народная мораль в фольклорных легендах // Россия XXI. – 2002. – №2.
4. Белова О. Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции. – М., 2005.
5. Кулешов Е., Тарабукина А. Культ духовного отца в прицерковной среде // Исследования по славянскому фольклору и народной культуре / Под ред. А.Архипова и И.Полинской. – Калифорния, 1997.
6. Отец Вадим Азбука православия. – Донецк, 2011.
7. Бергсон А. Два источника морали и религии. – М., 1994.
8. Бодак В. Релігійна обрядовість в її соціальних реаліях. – К., 2000.
9. Панченко А. Исследования в области народного православия. – СПб., 1998.
10. Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996.